

РОЗДІЛ 7

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

Васильчишин О. Б.

Тернопільський національний економічний університет

КРЕДИТНІ РИЗИКИ ЯК ІНДИКАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проаналізовано кредитні ризики банківської системи України та визначено чотири основних групи кредитних ризиків. Розраховано інтегральний показник кредитних ризиків банківської системи як індикатор фінансової безпеки банківської системи України.

Ключові слова: кредитні ризики, інтегральний показник, ризик клієнта, ризик контрагента, ризик структури кредитного портфеля, ризик забезпечення.

Постановка проблеми. Розвиток банківської системи України на початку ХХІ ст. характеризується значним дисбалансом, що пов'язано як з минулими прорахунками в монетарній і контрольно-наглядові політиці НБУ, так і з сьогоднішніми. Серед основних прорахунків необхідно виокремити недоліки в управлінні кредитними ризиками, що під впливом зниження ділової активності, інфляційних та девальваційних процесів привели до суттєвого погіршення фінансової безпеки комерційних банків та банківської системи України в цілому. У першу чергу, це стосується стрімкого росту прострочених кредитів у банківській системі, який став наслідком погані оцінки кредитоспроможності, дисбалансів валютної структури кредитного портфеля банків, низької якості застави тощо.

Отже, сьогодні, одним з актуальних проблем розвитку вітчизняної банківської системи є застосування важелів впливу на зниження кредитних ризиків та підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи України, оскільки низький рівень безпеки банків породжує недовіру до фінансового сектора в цілому та сприяє розвитку тіньових фінансових операцій і ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична та практична складові частини дослідження проблематики кредитних ризиків у взаємозв'язку з фінансовою безпекою банківської системи чи взагалі з безпекою банківської діяльності зображені в економічній літературі [1–6]. Однак, аналізуючи підходи до дослідження кредитних ризиків банків та їх впливу на фінансову безпеку банківської системи, більшість науковців приділяють увагу саме розгляду проблемної заборгованості як одного з індикаторів безпеки банківської діяльності, що значно звужує базу аналізу та не дає змоги ґрунтовно оцінити вплив кредитних ризиків на фінансову безпеку банківської системи в цілому.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо вивченими частинами проблематики визначення індикаторів фінансової безпеки банківської системи, на наш погляд, є ті, що не враховують такі кредитні ризики, як ризик контрагента, ризик країни, а також взаємозв'язок кредитних, валютних і інфляційних ризиків, прояв яких значно підвищує кредитні ризики.

Метою статті є дослідження впливу кредитних ризиків на фінансову безпеку банківської системи та обґрунтування інтегрального показника кре-

дитного ризику як індикатора фінансової безпеки банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі питання кредитних ризиків банку розглянуто досить ґрунтовно. Серед підходів до трактування сутності поняття «кредитний ризик» необхідно виділити підхід А. Мороза та М. Савлука, які визначають кредитний ризик як «ризик несплати у визначений строк основного боргу й відсотків за позичками, що належать кредитору» [1]. Також заслуговує на увагу теза вчених П. Ковальова [2], О. Лаврушина [3] та Л. Батракової [4], що кредитний ризик – це можливість збитків унаслідок неповернення основної суми боргу та відсотків за ним.

Досить ґрунтовне визначення кредитного ризику дає І. Демчик, який визначає кредитний ризик як потенційну можливість втрати сум основного боргу й відсотків за ним, що виникає в результаті порушення цілісності руху звуженої вартості під впливом різноманітних факторів, що зумовлюють ризик (неповернення кредиту у зв'язку зі злиттям або поглинанням, банкрутством, шахрайством тощо). Базуючись на теорії систем, кредитний ризик визначається як сукупність об'єкта, предмета, суб'єкта (суб'єктів), які здійснюють управління шляхом застосування комплексів взаємозалежних методів (установлення лімітів кредитування, визначення ціни кредиту, організація кредитної справи тощо) й використання достатнього ресурсного забезпечення (грошового, інформаційно-аналітичного, кадрового тощо) [5, с. 5].

Аналізуючи банківську діяльність, можемо зробити висновок, що трактування кредитного ризику в однині не є досить коректним, оскільки банк у своїй діяльності зіштовхується з різними видами кредитного ризику, що мають різний за складністю вплив на його фінансову стійкість та фінансову безпеку. Досить ґрунтовним у цьому контексті є підхід Н. Костюченко [6], яка серед кредитних ризиків виділяє такі: ризики країни, регіональний, галузевий, ризик, виробничий, платіжний, проекту та ризик забезпечення. З огляду на зазначене, кредитним ризиком не може бути лише можливість неповернення основної суми боргу й відсотків за ним, а і ймовірність зниження реальної доходності кредитних операцій унаслідок виникнення непередбачуваних подій пов'язаних зі зниженням ліквідності забезпечення, погіршенням структури кредитного портфеля, знижен-

ням кредитоспроможності позичальника або його повним банкрутством.

Отже, під кредитними ризиками банку необхідно розуміти ймовірність отримання збитків банком унаслідок неповернення позичальником основної суми боргу та відсотків за ним у визначений строк, а також ймовірність зниження реальної доходності кредитних операцій унаслідок виникнення непередбачуваних подій пов'язаних зі зниженням ліквідності забезпечення, погіршенням структури кредитного портфеля, зниженням кредитоспроможності позичальника або його повним банкрутством.

Ймовірність настання втрат за кредитними операціями – одна з видів загроз фінансовій безпеці банку або банківської системи, що може привести до зниження прибутковості та рентабельності активів і тим самим привести до зниження фінансової стійкості або банкрутства банку. Тому розробка комплексного підходу до аналізу кредитних ризиків як індикаторів фінансової безпеки банківської системи є на часі.

Перш ніж перейти до аналізу кредитних ризиків банківської системи України та визначення їх впливу на фінансову безпеку, необхідно визначити структуру кредитних ризиків, виходячи з доступності даних, прогнозованості та значущості.

Так, структура кредитних ризиків банківської системи України, на нашу думку, повинна бути такою:

1. Ризик клієнта. Під ризиком клієнта ми розуміємо ймовірність погіршення кредитоспроможності клієнтів банку, що приведе до зростання простроченої заборгованості. Аналіз ризику клієнта повинен ґрунтуватися на аналізі кредитоспроможності таких типів клієнтів, як фізичні, юридичні особи й афілійовані особи, та включати три головних індикатори, зокрема:

- реальна заробітна плата (відображає кредитоспроможність фізичних осіб);
- прибутковість підприємств (зображає кредитоспроможність підприємств);
- частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (зображає загальний рівень кредитоспроможності позичальників).

2. Ризик кореспондента. Під ризиком кореспондента необхідно розуміти ймовірність банкрутства або кризи ліквідності банку-кореспондента, якому надано міжбанківський кредит або відкритий рахунок «Ностро» (зображає ймовірність втрати банку за кредитними операціями внаслідок погіршення фінансового стану банку-позичальника). Для аналізу такого ризику всієї банківської системи, на нашу думку, можна використати показник співвідношення статті пасиву балансу банків «Кошти банків» до сукупних зобов'язань банків (зображає ризики втрати від наданих міжбанківських кредитів та дає змогу визначити найбільш ризикові банки).

3. Ризик структури кредитного портфеля – ймовірність зниження доходів банку від кредитних операцій унаслідок погіршення структури кредитного портфеля. Ураховуючи наслідки фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. та кризи 2014–2015 рр. ризик структури кредитного портфеля потрібно розглядати з двох позицій:

- валютна структура кредитного портфеля;
- структура кредитного портфеля за видами ризикових кредитів.

Основними індикаторами ризику структури кредитного портфеля, на нашу думку, є такі:

1) частка кредитів наданих в іноземній валюті (перевищення значення показника 50% свідчить про надзвичайно високі кредитні ризики у разі девальвації національної валюти, оскільки при цьому знижується кредитоспроможність позичальників та відбувається переоцінка резервів за кредитними операціями, що негативно впливає на фінансову безпеку банківської системи);

2) частка кредитів наданих одному крупному контрагенту, яку відображає значення нормативу максимального кредитного ризику на одного контрагента (Н7) (зображає рівень ризиковості банківських операцій з великими контрагентами);

3) частка кредитів наданих пов'язаним особам, що зображає значення нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями, пов'язаними з банком особами (Н9) (зображає рівень ризиковості кредитних операцій з пов'язаними особами, а сам ризик залежить від ймовірності зловживань пов'язаних осіб або з неякісним обслуговуванням боргу або їх банкрутством).

4. Ризик забезпечення – ймовірність зниження доходу від кредитних операцій унаслідок зниження ліквідності об'єктів застави за кредитом або фіктивності майнових прав. Цей вид кредитного ризику тісно пов'язаний з валютними, інфляційними та правовими ризиками, оскільки внаслідок девальвації та інфляції виникає потреба в переоцінці вартості застави, а внаслідок слабкого правового поля права власності на об'єкти застави не є достатньо захищені. Базовими індикаторами ризику забезпечення, на нашу думку, можуть бути частка майнових прав у об'єктах застави, що зображає якість забезпечення кредитів, а також динаміка резервів за активними операціями банківської системи в цілому. Щодо показника частки майнових прав, саме значення показника не повинно перевищувати 10%, оскільки такий вид забезпечення дає змогу штучно занижувати кредитні ризики шляхом прийняття в заставу фіктивних документів, які зображають майнові права. Однак застосування такого показника для аналітичних розрахунків є досить проблематичним, тому що дані щодо структури застави за кредитами комерційних банків Національний банк України розкрив лише в новоствореному Звіті про фінансову стабільність [7], який вперше був опублікований у червні 2015 р.

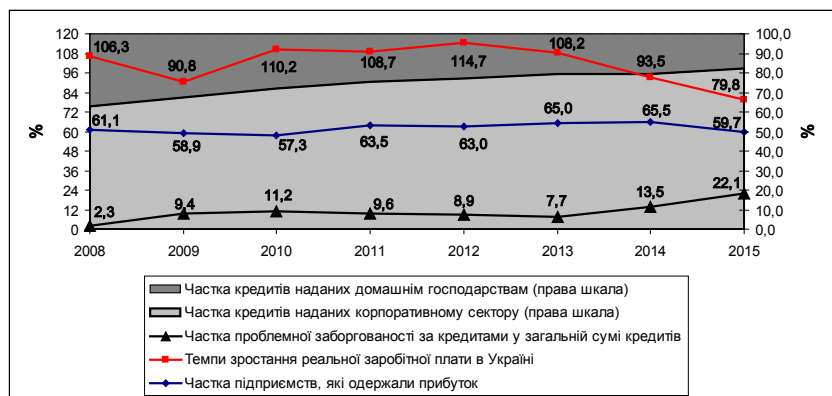


Рис. 1. Динаміка показників ризику клієнта банку в Україні в 2008–2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7; 8]

Зупинимось більш детально на аналізі кожного виду кредитних ризиків.

Як вже зазначалося раніше, ризик клієнта банку зображає кредитоспроможність клієнта, яка в основному залежить від доходів. Найбільш легкодоступними, з точки зору статистики, індикатором, що зображають рівень доходу корпоративного сектора, є частка підприємств, які одержали прибуток, а рівень доходів фізичних осіб зображає динаміка темпів зростання реальної заробітної плати.

Як видно з рис. 1, динаміка темпів зростання реальної заробітної плати повністю зображає економічні тенденції в країні, а також свідчить про зниження кредитоспроможності фізичних осіб у 2014–2015 рр., що, безперечно, проявляється на показнику частки проблемної заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів. Незважаючи на те, що в загальному кредитному портфелі банків України частка кредитів наданих фізичним особам постійно зменшувалася починаючи з 2008 р. (з 37,3% у 2008 р. до 17,5% у 2015 р.), частка проблемності таких кредитів є досить високою. Так, згідно з даними НБУ за результатами стрес-тесту 2015 р., до 4–5 категорії якості кредитів належить 60% кредитів фізичних осіб, а юридичних осіб – лише 30%, тому є підстави стверджувати, що зниження реальної заробітної плати суттєво впливає на кредитоспроможність фізичних осіб та приводить до виникнення простроченої заборгованості. Однак тут варто додати й те, що одним із суттєвих факторів зниження кредитоспроможності фізичних осіб є валютні ризики, які розглянемо далі. Щодо кредитоспроможності юридичних осіб, то зменшення частки підприємств, які одержали прибуток у 2014–2015 рр., також свідчить про зниження їх кредитоспроможності та виникнення простроченої заборгованості внаслідок касових розривів та девальваційного податку.



Рис. 2. Динаміка частки статті «Кошти банків» у зобов'язаннях банків України у 2008–2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7]

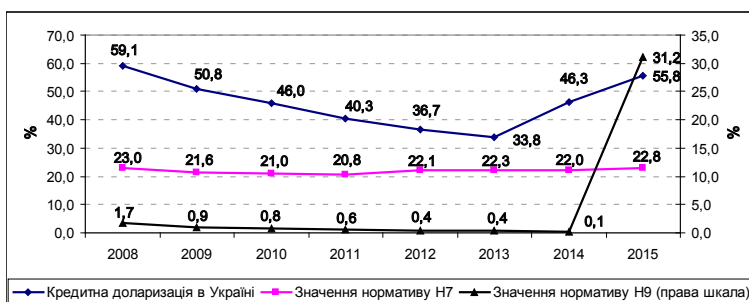


Рис. 3. Динаміка показників, що характеризують ризики структури кредитного портфеля банків України у 2008–2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7]

Під час криз 2008–2009 та 2014–2015 рр. вагоме значення серед кредитних ризиків відіграв ризик контрагента, оскільки у зв'язку з прорахунками в грошово-кредитній політиці та зниженням можливостей для кредитування корпоративного сектора і фізичних осіб банки розширювали взаємне кредитування (див. рис. 2).

Найбільша частка банківських кредитів на балансах інших банків була досягнута в 2008 р. (40% зобов'язань), а найбільша кількість банків, в яких стаття балансу «Кошти банків» займала більше ніж 30% зобов'язань (порогове значення взято із умовного рівномірного розподілу зобов'язань банку за чотирма категоріями: банк – 30%, фізичні особи – 30%, юридичні особи 30%, інші зобов'язання – 10%), становила 73 одиниці. Великі обсяги зобов'язань у вигляді залучених міжбанківських кредитів в умовах кризи створюють ризики неповернення основної суми боргу та відсотків за ним у разі банкрутства банків. У 2014 р. така ситуація відбулася, оскільки з 42 банків, які на своїх балансах накопичили понад 30% зобов'язань у вигляді міжбанківських кредитів, збанкрутувало 25, а в 2015 р. – ще 12 банків.

Щодо ризику структури кредитного портфеля, то тут в основному впливають валютні ризики, оскільки структура кредитного портфеля банків України характеризується значною доларизацією (див. рис. 3), що в умовах значної девальвації гривні в 2014–2015 рр. автоматично перетворила більшість кредитів, виданих в іноземній валюті, на проблемну заборгованість. Суттєві кредитні ризики виникли внаслідок надмірного кредитування банками афілійованих осіб, які, враховуючи особливості ведення великого бізнесу в Україні, використовували кредити підконтрольних банків як довгострокове, майже безоплатне та безповоротне фінансування. У результаті цього відбулось банкрутство таких банків, як «Фінансова ініціатива», VAB Банк, Банк «Надра» та ін.

На рис. 3 зображено динаміку зростання ризиків структури кредитного портфеля, пов'язаного, в першу чергу, з валютними ризиками, внаслідок високого значення показника кредитної доларизації. Крім цього, увагу необхідно звернути й на зростання значення нормативу Н9 у 2015 р., яке пов'язано зі зміною формули розрахунку цього нормативу, а також його порогового значення, що становить не більше ніж 25%. Графік показує, що вітчизняні банки не дотрималися максимально допустимого значення нормативу Н9, а це свідчить про надмірне кредитування пов'язаних осіб, що підриває фінансову безпеку банківської системи України.

Ризик забезпечення також відіграє вагому роль серед кредитних ризиків, оскільки від якості застави залежить величина сформованих резервів банками під активні операції, що безпосередньо впливає на рентабельність та прибутковість банківської системи, а отже, і на її фінансову безпеку. У цьому контексті ризик забезпечення тісно пов'язаний як із зазначеними вище ризиками, так і з валютними ризиками, тому що девальвація гривні зумовлює необхідність курсової переоцінки резервів і збільшує суми відрахування до резервів (див. рис. 4).

Значення ваги показників в інтегральному показнику кредитних ризиків банківської системи України

Назва показника	Умове позначення	Вага	Назва показника	Умове позначення	Вага
Частка підприємств, які одержали прибуток	X ₁	0,34738	Кредитна доларизація в Україні	X ₅	-0,11976
Темпи зростання реальної заробітної плати в Україні	X ₂	0,829371	Значення нормативу Н7	X ₆	-0,18465
Частка проблемної заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів	X ₃	-0,10999	Значення нормативу Н9 (права шкала)	X ₇	-0,29286
Частка статті «Кошти банків» у зобов'язаннях банків України	X ₄	0,67301	Динаміка резервів за активними операціями	X ₈	-0,1425

Джерело: розраховано автором на основі [7]

Як бачимо з рис. 4, існує суттєвий взаємозв'язок між динамікою резервів за активними операціями та середньозваженим курсом гривні до долара США, що підтверджує взаємозв'язок валютних ризиків з ризиками забезпечення та кредитними ризиками в цілому.

Для визначення впливу сукупності кредитних ризиків на фінансову безпеку банківської системи необхідно розрахувати інтегральне значення показника кредитного ризику, враховуючи всі проаналізовані вище показники. З цією метою використаємо методи кореляційно-регресійного аналізу та побудуємо багатofакторну-кореляційно-регресійну модель, яка й буде зображати барометр фінансової безпеки банківської системи України:

$$Y = \omega_1 \chi_1 + \omega_2 \chi_2 + \omega_3 \chi_3 + \omega_4 \chi_4 + \omega_5 \chi_5 + \omega_6 \chi_6 + \omega_7 \chi_7 + \omega_8 \chi_8, \quad (1)$$

де Y – значення інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи України;

χ_i – нормалізована динаміка індикаторів фінансової безпеки банківської системи в середньому за місяць;

ω_i – вага динаміки індикаторів фінансової безпеки банківської системи в барометрі фінансової безпеки банківської системи України.

Ваги розраховано за такою формулою:

$$\omega_i = \frac{\sum_{j=1}^{12} r_{ij}}{\sum_{i=1}^{12} \sum_{j=1}^{12} ij}. \quad (2)$$

Тобто сума коефіцієнтів парної кореляції кожного показника з іншими показниками співвідносяться із загальною сумою коефіцієнтів за матрицею парної кореляції. Оскільки остання зображає взаємозв'язок між усіма показниками, отримані величини зображають питому вагу кожного показника в загальному значенні інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи України. Ваги розраховані на основі даних Національного банку України за 2008–2015 рр., результати зображені в табл. 1.

Порівняємо динаміку інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи України з ключовими індикаторами фінансової безпеки банківської системи, зокрема, з фінансовим результатом діяльності та рентабельністю активів (див. рис. 5).

Як бачимо з рис. 5, динаміка інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи України має

досить тісний зв'язок з динамікою основних показників фінансової безпеки вітчизняних банків, а також зображає загальні тенденції в банківському секторі. Зауважимо, що найбільше значення в інтегральному показнику кредитних ризиків мають показники, які характеризують ризик клієнта, тобто їх кредитоспроможність.

Висновки. Аналіз кредитних ризиків банківської системи України та визначення їх взаємозв'язку з показниками фінансової безпеки банків дав змогу за допомогою математичного моделювання побудувати інтегральний показник кредитних ризиків, який може бути індикатором фінансової безпеки банківської системи України. Зниження значень інтегрального показника кредитних ризиків свідчить про зниження рівня фінансової безпеки банківської системи України, а визначення значення певних показників, що зображають структуру кре-

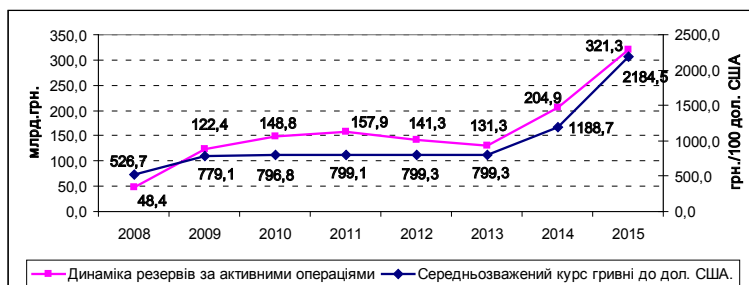


Рис. 4. Динаміка резервів за активними операціями банків України та середньозваженого курсу гривні до долара США в 2008–2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7]

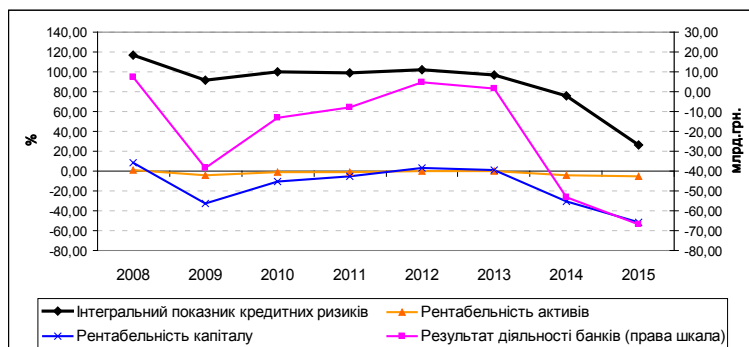


Рис. 5. Динаміка основних показників, що відображають фінансову безпеку банківської системи України у 2008–2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [7]

дитних ризиків, дасть банкам та органам банківського регулювання й нагляду можливість розробити заходи щодо мінімізації кредитних ризиків.

Для більш ґрунтовного аналізу фінансової безпеки банківської системи України необхідною є

розробка інтегрального показника фінансової безпеки банківської системи з урахуванням запропонованого нами інтегрального показника кредитних ризиків та інших значущих показників, які дадуть змогу більш точно оцінити фінансову безпеку банківської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Банківські операції : [підручник] / [А. Мороз, М. Савлук, М. Пуховкіна та ін.] ; за ред. А. Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.
2. Ковалев П. Методы повышения кредитной безопасности / П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 36–41.
3. Лаврушин О. Основы банковского менеджмента : [учеб. пособие для банков. школ и колледжей, ведущих подготовку спец. по спец. «Банковское дело»] / О. Лаврушин, И. Мамонова, Н. Валенцева ; под ред. О. Лаврушина. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 140 с.
4. Батракова Л. Экономический анализ деятельности коммерческого банка : [учеб. для студ. экон. вузов по спец. «Финансы и кредит» и «Бухгалтерский учет и аудит»] / Л. Батракова. – М. : Логос, 1998. – 364 с.
5. Демчик І. Управління кредитним ризиком / І. Демчик // Банківський менеджмент. – 2008. – № 8. – С. 5–12.
6. Костюченко Н. Анализ кредитных рисков / Н. Костюченко. – СПб. : Скифия, 2010. – 440 с.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Васильчишин О. Б.

Тернопольский национальный экономический университет

КРЕДИТНЫЕ РИСКИ КАК ИНДИКАТОР ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Резюме

Проанализированы кредитные риски банковской системы Украины и определены четыре основные группы кредитных рисков. Рассчитан интегральный показатель кредитных рисков банковской системы, как индикатора финансовой безопасности банковской системы Украины.

Ключевые слова: кредитные риски, интегральный показатель, риск клиента, риск контрагента, риск структуры кредитного портфеля, риск обеспечения.

Vasylchyshyn O. B.

Ternopil National Economic University

CREDIT RISK AS AN INDICATOR OF FINANCIAL SECURITY IN UKRAINIAN BANKING SYSTEM

Summary

The credit risk of the Ukrainian banking system is analyzed. Four major groups of credit risks are identified. Comprehensive indicator of credit risks is considered as a barometer of the Ukrainian banking system's financial security and, thus, is calculated.

Keywords: credit risk, integrated index, risk of customer, counterparty risk, risk of credit portfolio structure, collateral risk.

УДК 336.14:64.03

Грановська І. В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Обґрунтовано необхідність удосконалення методики встановлення прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту у сфері доходів в Україні. Розглянуто структурну схему взаємозв'язку формування соціальних стандартів у сфері доходів та складовими системи бюджетного регулювання. Запропоновано запровадження коригуючого коефіцієнта індексації прожиткового мінімуму враховуючи структуру споживчого кошика.

Ключові слова: соціальний стандарт, прожитковий мінімум, споживчий кошик, бюджетне регулювання, фінансове забезпечення.

Постановка проблеми. Соціальні стандарти у сфері доходів населення є важливим індикатором оцінки рівня забезпеченості необхідними

товарами та послугами визначеної категорії населення для підтримки рівня її життєдіяльності та відтворювальних процесів. Науково-